

КУЛЬТУРА Ў СЛАВЯНСКІМ КАНТЭКСЦЕ

Обретение образа: православная белорусская культура в славянском мире. – Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2009. – 416 с.: илл. 16 л. вкл.

У беларускай мове слова «обретение» мае два варыянты перакладу – «знаходжанне» і «здабыццё». Пагадзіцеся: абодва з іх добра стасуюцца да той праблемы, разгляду якой прысвечана рэцэнзуемая кніга, бо каб мысліць вобразамі, спачатку іх трэба знайсці, здабыць. Гэта датычыцца і адной з асноватворных філасофска-тэалагічных катэгорый – «вобраз», з дапамогай якой апісваліся аб'екты, што траплялі ў сферу чалавечага роздуму, поўнага сумненняў, хістанняў, а дакладней – рэфлексіі (ад лацінскага reflexio – адлюстраванне). Калі ж ставіцца да ўсяго больш канкрэтна, то гаворка ў зборніку навуковых работ «Обретение образа» прасякнута высвятленнем таго, як беларуская праваслаўная культура розных жанраў на працягу стагоддзяў не толькі старалася знайсці сваё, калі можна так сказаць, індывідуальнае аблічча, а і шукала ўласнае годнае месца сярод іншых славянскіх культур.

Працэс гэты ішоў няпроста. Асноўная прычына ў тым, што беларускія землі здаўна належалі да пагранічных. Але, як зазначае ў прадмове да выдання яго складальнік і адказны рэдактар кандыдат мастацтвазнаўства Вольга Бажэнава, «імаецца в виду не то погранічье, которое означает наличие границ между государствами, а реальное историческое соприкосновение на одной территории разных народов и культур, которые хорошо представляют отличимость друг от друга, но при этом находят между собой общий язык и взаимопонимание. Таким Пограничьем сделала длительная история белорусскую культуру».

На беларускіх землях спакон якоў існавала некалькі рэлігійных канфесій. А гэта – вынік таго, што жылі (і жывуць)

у Беларусі не толькі самі беларусы, а і рускія, літоўцы, украінцы, палякі, яўрэі і іншыя народы. Адпаведна з'яўляліся і дакументы, творы на некалькіх мовах. Кожная ж культура, вядома, па-свойму ўнікальная і цікавая, але, паколькі яны былі цесна ўзаемазвязаны, у выніку кантактаў паміж імі адбывалася ў пэўнай ступені і пранікненне адной у адну. Гэта датычыцца і праваслаўнай культуры ў цэлым. Разважаючы аб самой сутнасці яе, як зазначае В. Бажэнава, «есть смысл говорить о ее эйдотичности, то есть стремлении к вечному и неизменному сохранению центральной идеи воскресения». Як гэта адбывалася на працягу стагоддзяў, і вынікае з кнігі «Обретение образа».

Змест яе складаюць даклады і выступленні на навуковых канферэнцыях у рамках VIII і IX міжнародных фестываляў праваслаўных песнапенняў, што праходзілі ў Мінску адпаведна ў 2004 і 2006 гадах. Аўтарамі 18 артыкулаў з'яўляюцца вядомыя беларускія і расійскія даследчыкі. Гэтыя артыкулы аб'яднаны па раздзелах, што закранаюць пэўныя аспекты названай праблемы: іканапіс, чудатворныя абразы і шануемыя абразы Багародзіцы, музыка, славеснасць, архітэктура, старадаўнія праваслаўныя цэнтры Беларусі, хрысціянства ў сучасным свеце.

Беларускі іканапіс у межах культуры славянскіх народаў аналізуе расійскі вучоны Васіль Пуцко, які прапануе чытачам ажно чатыры артыкулы. Гэты аўтарытэтны даследчык цудоўна ведае як візантыйскую культуру, так і праваслаўнае славянскае мастацтва, што дае яму магчымасць глыбока спасцігнуць многія моманты. Напрыклад, як беларускі абраз, пачаўшы з развіцця толькі візантыйскіх традыцый, выходзіў на еўрапейскія абсягі. Даследчык спачатку закранае тэарэтычныя аспекты праблемы, па сутнасці паказваючы той шлях, якім у далейшым неабходна ісці беларускім гісторыкам

праваслаўнай культуры, далей жа вядзе гаворку аб лепшых набытках ікананісу. Вылучаецца яго артыкул «Резная деревянная икона пинского князя», прысвечаны асобе пінскага майстра Ананія, стваральніка, без перабольшання, сусветна вядомага абраза «Премудрость создала себе храм».

Вольга Бажэнава засяроджвае ўвагу на візантыйскіх каранях беларускага сярэдневяковага ікананісу XV стагоддзя. Артыкул цікавы, безумоўна, наватарскай сутнасцю. Да В. Бажэнавай айчынным гісторыкі мастацтва звычайна такі «радавод» бачылі на прыкладзе жывапісу XVII стагоддзя, але творы, што адносяцца да гэтага перыяду, з'яўляюцца ўжо не абразам у яго традыцыйным разуменні, а рэлігійнай карцінай (над чым таксама разважае аўтар, дарэчы, не аднаго, а трох артыкулаў). XV стагоддзе ж выпадала з поля зроку навукоўцаў па той прычыне, што з выяўленых на той час помнікаў да яго адносіўся толькі абраз Багародзіцы са Случчыны. Але ж даследчыцы ўдалося знайсці і іншыя абразы, датаваныя гэтым стагоддзем, што таксама нясуць у сабе візантыйскую традыцыю і пры гэтым вызначаюцца высокімі мастацкімі якасцямі. Хутчэй за ўсё, раней яны належалі храмам і манастырам у Пінску, Брэсце, Тураве і іншых палескіх гарадах. В. Бажэнава на прыкладзе першай палавіны XVII стагоддзя вызначае беларускі абраз як карціну. Дарэчы, Вольга Бажэнава разам з іншымі даследчыкамі неаднаразова ўпамінае Случчыну. І невыпадкова, бо менавіта згаданы рэгіён Беларусі заўсёды быў асабліва спрыяльны для развіцця праваслаўнага мастацтва. Чаму так адбывалася, відаць з артыкула Юрыя Піскуна «Праваслаўны Слуцк у канцы XVII – сярэдзіне XVIII стагоддзя». Як вядома, менавіта Слуцк быў самым буйным прыватнаўласніцкім горадам Рэчы Паспалітай. Само ж Слуцкае княства названага перыяду – прыклад панавання праваслаўнага веравызнання на асобна ўзятай вялікай тэрыторыі.

Нават калі ў другой палове XVIII стагоддзя большасць праваслаўнага насельніцтва Беларусі перайшло ў унію, у Слуцку, а

таксама ў Магілёве і некаторых іншых мястэчках і вёсках праваслаўе па-ранейшаму пераважала. У гэтым найперш заслуга тагачасных уладальнікаў Случчыны: спачатку князёў Алелькавічаў-Случкіх, а потым – Радзівілаў. Красамоўны факт – акурат архімандрыт Слуцкага Траецкага манастыра першы быў удастоены тытула епіскапа Мінскага і Валынскага. Ён падпарадкоўваўся непасрэдна Кіеўскаму праваслаўнаму мітрапаліту і быў ягоным намеснікам у межах Слуцкага княства.

У сувязі з гэтым цікава пазнаёміцца з артыкулам Аляксандра Ярашэвіча «Духоўнае завяшчанне княгіні Марыі Радзівіл і праваслаўны Слуцк». Дарэчы, аўтар згадвае не толькі Марыю Радзівіл, а і княгіню Соф'ю Слуцкую – апошнюю з роду Алелькавічаў, нятленныя мошчы якой захоўваюцца ў Мінскім кафедральным саборы. Абедрэ яны – Соф'я Слуцкая і Марыя Радзівіл – па сутнасці прадстаўніцы дзвюх найбольш магутных галін, вобразна кажучы, слуцкага праваслаўнага дрэва. Іх звязваюць не толькі сваяцкія сувязі: пасля смерці Соф'і другой жонкай Януша Радзівіла стала Марыя – дачка малдаўскага гаспадара Васіля Лупу і яго першай жонкі Васіліны.

Паміж імі ёсць яшчэ і больш моцная сувязь – духоўная, паколькі абедрэ жанчыны не толькі самі былі праваслаўныя, але і спрыялі пашырэнню праваслаўя на сваіх землях. Прынамсі, Марыя Радзівіл шмат займалася дабрачыннай дзейнасцю, аказваючы дапамогу храмам і манастырам. Гэтым клопатам прасякнута і яе завяшчанне, напісанае ў 1659 годзе, змешчанае ў кнізе ў перакладзе А. Ярашэвіча. Найперш дакумент уяўляе сабой царкоўна-гістарычную каштоўнасць. Аднак у пэўнай ступені яго можна лічыць і важнай археаграфічнай крыніцай і нават помнікам эпістальнай спадчыны.

Дарэчы, адзін з самых выдатных помнікаў старажытнай беларускай літаратуры –

Выдавецтва
Беларускага Экзархата
рыхтуе да факсімільнага
выдання Слуцкае Евангелле

Урачысты малебен у гонар святых Мяфодзія і Кірылы на месцы, дзе стаяла ў Мінску першая царква

«Жыццё прападобнай Еўфрасінні Полацкай» – аналізе Любоў Ляўшун. Выкарыстоўваючы тэкст «Жыцця», яна пераглядае час і абставіны пабудовы Спаса-Праабражэнскага храма ў Сяльцы і жаночага манастыра пры храме. У іншым сваім артыкуле гэты аўтар паказвае культурна-рэлігійнае жыццё Вялікага княства Літоўскага пасля заключэння Брэсцкай уніі 1596 года: асяродкам якога былі выдатныя царкоўныя дзеячы і мысліцелі – Стафан Зізаній, Лявонцій Карповіч, Афанасій Філіповіч.

Як фарміравалася архітэктурнае аблічча Спаса-Праабражэнскага храма, у выніку чаго старажытны беларускі дойдз Іаан узвёў унікальную, адзіную такую царкву, напоўніўшы гэты помнік глыбокім багаслоўска-сімвалічным зместам, – на гэты пытанні можна знайсці адказ у артыкуле Генадзя Лаўрэцкага. Ён не толькі мастацтвазнавец, але і архітэктар-рэстаўратар. Дзякуючы археалагічным раскопкам, што вядуцца на месцы былога мінскага Замчышча, аўтар нібы ўзнаўляе аблічча царквы, якая знаходзілася тут у XIII стагоддзі. Нарэшце, заслугоўваюць увагі адносіны Г. Лаўрэцкага да царквы XVI стагоддзя ў Мураванцы (Малым Мажэйкаве Лідскага раёна). Аказваецца, пры пабудове яе быў выкарыстаны вопыт французскіх і італьянскіх будаўнікоў, якія працавалі ў стылях позняй готыкі і рэнесансу. Гэты факт лішні раз свед-

чыць на карысць таго, што беларуская праваслаўная культура, а калі глядзець канкрэтна – праваслаўнае дойдства, існавала не ізалявана, а развівалася пад уплывам культуры іншых народаў.

Увогуле, кожны раздзел зборніка змяшчае багатую інфармацыю і дае спажыву для роздуму, бо аўтары прадстаўлены ў ім артыкулаў вельмі дасведчаныя ў той галіне, вывучэннем якой займаюцца. Напрыклад, А. Ярашэвіч закрануў такую важную тэму ў вывучэнні нацыянальнай іканаграфіі, як цудатворныя абразы і асабліва шануемыя абразы. Эвалюцыю іканапісу ён разглядае на прыкладзе Адзігітрыі.

Багатым і змястоўным атрымаўся блок матэрыялаў, прысвечаных музыцы. Напрыклад, Мікалай Дзянісаў разглядае адметнасці стараверскай музыкі, а Ларыса Густава – музычнай культуры праваслаўнай Беларусі XIX стагоддзя.

«Обретение образа» – хоць у многім і спецыфічная кніга, але яна, несумненна, прыцягне ўвагу не толькі тых, хто цікавіцца гісторыяй Праваслаўнай царквы, а ўвогуле ўсіх, хто хоча лепш ведаць культурную спадчыну сваёй зямлі, свайго народа. Было б добра, каб яна не прайшла незаўважанай і маладымі чытачамі, бо веданне сваіх вытокаў, не ў апошнюю чаргу вытокаў духоўных, – адна з найважнейшых умоў развіцця гарманічнай асобы. Ды нельга забываць і мудрае выказванне Л.М. Талстога: «Истина, выраженная словами, есть могущественная сила в жизни людей».

Аўтары кнігі дапамагаюць у няпростай справе спасціжэння ісціны, уводзячы ў шырокі ўжытак невядомыя ці малавядомыя факты, разглядаючы самыя выдатныя помнікі славеснасці і дойдства з пункту гледжання іх духоўна-рэлігійнага значэння, а духоўнасць, не лішне яшчэ раз нагадаць, акурат тое, што ўратуе чалавека і чалавецтва ад дэградацыі, спаўзання ў багну задавальнення адных толькі матэрыяльных патрэбнасцей.

Алесь МАРЦІНОВІЧ,
лаўрэат Дзяржаўнай прэміі
Рэспублікі Беларусь ■